

Γιώργος Σπυρούλης

«ΦΑΝΤΑΣΜΑΤΑ»

Θα ξεκινήσω με μια δικιά μου ανάμνηση. Πριν από κάποια χρόνια στη Θεσσαλονίκη, συνέβη μια σκηνή η οποία από τότε με στοίχειωσε. Περπατούσα , συζητώντας με ένα φίλο. Μεταξύ άλλων , αναπολούσαμε και ανταλλάσσαμε στιγμές από το παρελθόν μας. Σε κάποια φάση , άρχισε να μου περιγράφει μια εμπειρία του από το σχολειό .Προς έκπληξη μου, και χωρίς ο ίδιος να το προσέχει ,ο φίλος ξαφνικά έγινε παιδί. Η γλώσσα ,η χροιά της φωνής ,η προφορά του,ακόμα ίσως και οι εκφράσεις του προσώπου του έμοιαζαν να έρχονται απευθείας από εκείνο το παρελθόν. Το κοινό μας παρόν γέμιζε σκιές από το χθες. Ό,τι ήταν απόν ,μακρινό , αναδύθηκε παρόν ,στον πυρήνα του παρόντος.

Λίγο αργότερα ,ο φίλος μου είχε πηδήξει δέκα χρόνια μπροστά. Κάποιες διακοπές μ'ένα φίλο του στην Κρήτη ,μια εποχή που και οι δυο έπαιρναν ναρκωτικά .Ξανά ,η μεταμόρφωση .Φωνή σερνόμενη , μισόκλειστα μάτια, η αργκό και το άδειο πρόσωπο του τοξικομανούς. Δεν περιέγραφε , ούτε απλώς θυμόταν ή ανακαλούσε .Το (ξανα)ζούσε! Ό,τι ήταν παρελθόν , είχε επανέλθει . Ό,τι ήταν νεκρό , ζωντάνευε . Για άλλη μια φορά , θα έλεγες πως η σκηνή στην οποία βρισκόταν ήταν πιο πραγματική , πιο παρούσα από την πόλη που ζυπνούσε γύρω μας , τα αυτοκίνητα που περνούσαν διπλά μας , από έμενα που τον άκουγα. Για άλλη μια φορά , είχε συντελεστεί μια μετάλλαξη.Τα όρια ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν , την παρουσία και την απουσία , τον τωρινό φίλο μου και τους αλλοτινούς εαυτούς του, φάνταζαν κάθε άλλο παρά στεγανά.

Ένα άλλο περιστατικό : Κάποιος άλλος φίλος , μου έλεγε πως , για αρκετό καιρό μετά το χωρισμό του από μια κοπέλα , υπήρχαν στιγμές ,που για δέκατα του δευτερόλεπτου , αν έβλεπε από πίσω μια ξανθιά με καρέ μαλλιά να περπατάει, αναγνώριζε σ' αυτήν την πρώην του. Και ας ήξερε ότι δεν υπήρχε περίπτωση να είναι εκείνη , δυο χρόνια μετά , εδώ , στη Θεσσαλονίκη .Κάτι μέσα του, σαν εμμονή , κάτι που έψαχνε αφορμή για να ζυπνήσει , που ίσως δεν είχε κοιμηθεί ποτέ εντελώς , την ξανάβλεπε με έκπληξη , φόβο ,χαρά. Κάτι που αψηφούσε τον Τόπο και το Χρόνο . Και για λίγο , το Αλλού και το Άλλοτε , η Πάτρα του 2003 επικαθόταν στη Θεσσαλονίκη του 2006.Για λίγο ,ο φίλος μου ήταν πίσω ,με αυτό που είχε χάσει.

Μια από τις πρώτες , δυνατές-όπως λέμε – εμπειρίες ,που είχα στα πρώτα μου βήματα στην Ψυχιατρική ήταν η εξής: Ο Νίκος ήταν ένας ψυχωτικός , ανθεκτικός στη θεραπεία με φάρμακα . Ο Νίκος σπανίως έβγαινε από το παραλήρημα και τις ψευδαισθήσεις του, άντε για να κάνει

κανένα τσιγάρο , να φάει και να κοιμηθεί. Τον θυμάμαι ξαπλωμένο , ακινητοποιημένο στο κρεβάτι του, τα μάτια του καρφωμένα στο ταβάνι .Το πρόσωπο του πετρωμένο , έκθαμβο , είχε καταληφθεί από τρόμο και δέος μπροστά σε κάτι που εγώ δεν έβλεπα. Έμοιαζε τόσο δυνατό αυτό που είχε αιχμαλωτίσει την προσοχή του , τόσο ... επιβλητικό που στα μάτια του , όλα τα υπόλοιπα , το δωμάτιο , εγώ , το καλοκαίρι που έσφυζε έξω από το παράθυρο , ήταν ανύπαρκτα , χωρίς υπόσταση , απόντα. Ο Νίκος , άλλοτε γελούσε σαν να του φαινόταν απίστευτο , αδιανόητο αυτό που έβλεπε και άλλοτε σταυροκοπιόταν .Άλλοτε πάλι σου`δειχνε με γουρλωμένα μάτια , λέγοντας «Κοίτα! Κοιτά!».Κάποια στιγμή τον ρώτησα τι ήταν αυτό που έβλεπε . Για λίγο απέστρεψε το βλέμμα του από αυτό που έμοιαζε τόσο τρομακτικό και καθηλωτικό μαζί .Με κοίταξε κουρασμένος ,σαν να`ταν έτη φωτός μακριά . Για λίγο ,οι κόσμοι μας συναντήθηκαν . «Γιατρε» μου λει, «εγώ ένας αγράμματος άνθρωπος είμαι».Σαν να μου`λεγε «τι να σου λέω ,τι να σου εξηγώ τώρα ...»

Προσπαθώντας να γράψω την ομιλία αυτή, είχα στο μυαλό μου εσάς, ένα ιδεατό κοινό απέναντι στο όποιο θα μιλούσα - και όταν την διάβαζα, έναν εικονικό εαυτό μου να σας μιλάει .Εσείς, απόντες, μελλοντικοί, της φαντασίας μου, κι όμως καθορίσατε την ομιλία μου. Οπως και ο Γάλλος φιλόσοφος Ζακ Ντερριντά-ή καλύτερα το φάντασμα του-,οι σκέψεις του οποίου για τα φαντάσματα στάθηκαν η αφορμή για όσα λέγονται εδώ.Θα έλεγα,μάλιστα,πως στο παρόν μου ήσασταν πιο δραστικά παρόντες απ`οσο-ας πούμε-τα περιστατικά της κλινικής(αν κρίνω από την ελάχιστη ικανοποιητική απόδοση στη δουλεία μου).Για άλλη μια φορά το ανύπαρκτο ,το ακόμα ανύπαρκτο ,το φανταστικό ή το μελλοντικό ,ερχόταν να επιβληθεί στο τώρα ,να το χρωματίσει και να το επηρεάσει .Για άλλη μια φορά ,τα όρια παρόντος/μέλλοντος,υπαρκτού/ανύπαρκτου,παρόντος/απόντος,εδώ/άλλο ύ έμοιαζαν να ταράσσονται ,όπως η αντανάκλαση στην επιφάνεια μιας λίμνης ρυτιδώνεται από ένα αεράκι.

Οπως έχει πει ο Κώστας Γεμενετζής : «Πολλές φορές από το στόμα του πελάτη μου, ακούω πολλούς ανθρώπους να μιλάνε .Μιλάει η μητέρα της εκείνη την ώρα. Εκείνη την ώρα ακούω τη μητέρα».

«Και τώρα»,όπως λέει και ο Γκαίτε στο Φάουστ, «ο αέρας είναι τόσο γεμάτος από τέτοια στοιχεία ,που κανείς δεν ξέρει τρόπο να τα αποφύγει».

Φαντάσματα, λοιπόν! Τι θα ήταν τα φαντάσματα; Τι θα ήταν τα φαντάσματα κατά Ντερριντά; Ας τον ακούσουμε : «Η λογική του φαντάσματος κανονικά υπερβαίνει όλες τις αντιθέσεις ανάμεσα στο ορατό και το αόρατο ,το αισθητό και το μη αισθητό. Ένα φάντασμα είναι συγχρόνως ορατό και αόρατο, συγχρόνως φαινομενικό και μη

φαινομενικό. Ένα ίχνος το οποίο υποδεικνύει εξ αρχής την παρουσία της απουσίας του».

Και αλλού: «Η έννοια του Άλλου (μέσα) στο Ίδιο... Το εντελώς Άλλο, νεκρό, ζει σε μένα».

«Έστω και αν αυτό», λει ο Ντερριντά, «δεν υπάρχει. Έστω και αν αυτό και κυρίως αυτό, δεν είναι Υπόσταση, ούτε Ουσία, ούτε Ύπαρξη, δεν παρίσταται(δεν παρουσιάζεται) ποτέ αυτούσιο».

Λέει ένας σχολιαστής: «Το φάντασμα, κατά Ντερριντά, είναι μια αποδημητική φιγούρα που πλανιέται μεταξύ ζωής και θανάτου, παρουσίας και απουσίας, κάνοντας τις εδραιωμένες βεβαιότητες να τρεμοπαίζουν».

Μικρή παρένθεση εδώ: Να πούμε πως σύμφωνα με τον Ντερριντά(και ελπίζοντας ότι δεν προδίδουμε τραγικά την κατά γενική ομολογία δύσβατη σκέψη του υπεραπλουστεύοντας την), όλη η Δυτική Φιλοσοφία, αυτό που λέμε Μεταφυσική, στην ιστορία της από τον Πλάτωνα μέχρι το Νίτσε, σκεπτόταν και ερμήνευε τον κόσμο με αντιθετικές έννοιες όπως: Παρόν/Απόν, Ζωντανό/Νεκρό, Ψυχή/Σώμα, Νοητό/Αισθητό, Ουσία/Φαινόμενο, Υπερβα-τικό/Εγκόσμιο, Παρουσία/Απουσία κλπ από τις οποίες ο πρώτος όρος του ζεύγους αξιολογούνταν ως ανώτερος, ενώ ο δεύτερος ως υποδεέστερος, ελλειμματικός. Η ίδια αυτή παράδοση -λέει ο Ντερριντά συνομιλώντας με το «φάντασμα» του Χαϊντεγκερ-(που είναι και ο τρόπος που έχουμε να σκεπτόμαστε, ο τρόπος σκέψης μας), έδωσε το προνόμιο σε μια διάσταση του χρόνου, στο («ζωντανό») Παρόν. Το Παρελθόν θεωρήθηκε απλώς Όχι-Πια-Παρον, υποτάχθηκε στο Παρόν ως ελλιπής, φτωχή παραλλαγή του. Το Μέλλον ειδώθηκε ως Όχι-Ακόμα-Παρόν Και αυτό, δηλαδή, εξαρτημένο από το Παρόν, μια τροποποιημένη δηλαδή μορφή του. Μια στιγμή του Χρόνου, μια διάσταση του, έφτασε -Πώς; Γιατί; Ρωτάει ο Ντερριντά-να λει το Είναι. Την ουσία των Όντων, την ουσία του Οντος. Ως: Η Παρουσία του Παρόντος. **Μια** διάσταση του Χρόνου επιστρατεύτηκε για να ερμηνεύσει το Είναι(όλων όσα είναι).

Άρα το Μέλλον και το Παρελθόν δεν είναι; Οι μη αντιληπτές με αισθητηριακό τρόπο, παρουσίες, οι απύσες παρουσίες δεν Είναι; Δεν υπάρχουν; Δεν βαραίνουν πάνω μας; Τι θα `λεγε γι` αυτό ο φίλος μου; Τι θα `λεγε ο Νίκος αν μπορούσε να πει, παρ`ότι αγράμματος; Τι θα `λεγε ο εργοδότης μου που με είδε αφηρημένο; Αν δε με απέλυε... κάνοντας την παρούσα απουσία μου από τη δουλειά περισσότερο αισθητηριακά αντιληπτή; Εδώ έρχεται ο Ντερριντά και η Αποδόμηση να διασαλεύσει κάποιες βεβαιότητες μας σχετικά με το τι υπάρχει και τι όχι. Τι είναι «αντικειμενικό» και τι «υποκειμενικό», τι είναι «πραγματικό» και τι «φανταστικό», τι είναι «αληθινό» και τι «ψεύτικο», τι είναι «έξω» και τι «μέσα» μου. Τι δεν χωράει στα παραπάνω δίπολα αρνούμενο να τους

υποταχθεί, τι ξεφεύγει από τα σχήματα αυτά, αμφισβητώντας τα; Εδώ έρχονται και τα φαντάσματα ως η κατ'εξοχήν αποδημητική φιγούρα.

Αλλά, αλήθεια, ποιος ζει με φαντάσματα;

- Κάποιος που έχασε ένα αγαπημένο πρόσωπο. Που τον χώρισε από αυτό ο θάνατος-ή η ζωή, και που του είναι ακόμα παρόν, οδυνηρά παρόν, ίσως πιο έντονα παρόν από ποτέ-στην Απουσία του
- Κάποιος που δε λέει να μεγαλώσει, ενώ ο καιρός και ο κόσμος της παιδικής ηλικίας έχει παρέλθει (ο Ζ.Ντ. θα μιλούσε εδώ για το ριζικά Άκαιρο ,Αναχρονιστικό των φαντασμάτων).Σαν να λέμε πως η ζωή με τα φαντάσματα είναι κατά κάποιο τρόπο εκτός Τόπου και Χρόνου
- Κάποιος που κάποτε συνειδητοποιεί ή του επισημαίνουν πως όταν εκνευρίζεται, γίνεται ίδιος ο πατέρας του, δηλαδή τον στοιχειώνει (κυριολεκτικά) η μορφή του πατέρα του.(ο Ζ.Ντ.θα έλεγε πως ο πατέρας μιλάει με τη φωνή του ανθρώπου αυτού όπως οι εγγαστρίμυθοι).

Ποιος άλλος ζει με φαντάσματα;

- Κάποιος που βλέπει στο πρόσωπο της γυναίκας του τη μητέρα του ή άλλες γυναίκες που είχε-ή που φαντάζεται, επιθυμεί.
- Ο Νίκος που λέγαμε, στον κόσμο του οποίου τα φαντάσματα-αντι να δρουν σιωπηλά, κρυφά, στη σκιά, όπως στους περισσότερους από εμάς- έχουν γίνει κραυγαλέα υπαρκτά. Το Εδώ και το Τώρα δεν διαπερνάται απλώς, έχει γλομιάσει, έχει συρρικνωθεί μπροστά τους.
- Κάποιος που είδε σε ένα όνειρο ένα νεκρό φίλο του και κρατάει την ανάμνηση αυτή ως το δώρο μιας ακόμα συνάντησης τους.

Άρα ποιός ζει με φαντάσματα; Λίγο πολύ... όλοι μας!

Να προσθέσουμε πως για τον Ντερριντά,το φάντασμα αποτελεί τον τελευταίο κρίκο στην αλυσίδα μιας σειράς ``στρατηγικών εννοιών`` που αποδομούν την,κατ'αυτόν, Μεταφυσική της Παρουσίας. Η διαφορά (ταυτόχρονα επανάληψη, ίδιον και διάφορα, έτερον).Το ίχνος (ταυτόχρονα παρουσία και απουσία).Το *αρχαιοελληνικό* φάρμακον (ταυτόχρονα γιατρικό/φάρμακο και δηλητήριο/φαρμακία,άρα ζωή και θάνατος).Η εμφάνιση των φαντασμάτων στο έργο του έρχεται μαζί με μια ``ηθική στροφή``, όπως την είπαν ,στη σκέψη του.Που έχει να κάνει με ζητήματα ευθύνης (όχι μόνο απέναντι στους παρόντες, τους ζώντες ,αλλά και στους απόντες, αυτούς που έζησαν και αυτούς που **θα** ζήσουν).Με ζητήματα κληρονομιάς, ερμηνείας, πένθους, φιλίας,φιλοξενίας,δικαιοσύνης.Κυρίως, όμως,

με το άνοιγμα στην έλευση του Άλλου, το άνοιγμα στην Ετερότητα, το άνοιγμα στο Μέλλον. Απροϋπόθετα.

Και με αυτό το απροϋπόθετο άνοιγμα σε ο,τι έρχεται,δίνεται,φανερώνεται,παρουσιάζεται,αυτόν τον ανοιχτό Ορίζοντα -ακόμα και περά από κάθε Ορίζοντα προσδοκίας,θα προσέθετε ο Ντερριντά-(καθόσο η προσδοκία συντονίζει το βλέμμα στο να περιμένει κάτι και να αποκλείει έτσι κάτι άλλο),επανερχόμαστε στα δικά μας: Φαινομενολογία και Ψυχανάλυση.

Κρατάμε μόνο μια ερώτηση του: Ποιος, ρωτάει ο Ντερριντά,(αφορμώμενος από μια σκηνή του Άμλετ)ποιος «λόγιος» (scholar) θα μπορούσε να απευθυνθεί, να ακούσει, να συνομιλήσει με τα φαντάσματα; Οι ως τώρα λόγιοι, λέει ο Ντ., όσο ανοιχτοί κι αν είναι, όσο ευαίσθητες κεραίες και να `χουν, πάντα είχαν μια περιοριστική σιγουριά για το **τι είναι** υπαρκτό και τι όχι. Τι είναι πραγματικό και τι φανταστικό κλπ. Αν αφήσουμε κατά μέρος ποιητές όπως ο Πάουλ Τσελάν, που το έργο του είναι μια συνεχής απόπειρα να δοθεί φωνή στους απόντες, στους νεκρούς, στα φαντάσματα για να μιλήσουν, ποιος άλλος μπορεί να δεχτεί το στοίχειωμα και να το αφήσει να δειχθεί, να φανερωθεί, να μιλήσει ως τέτοιο; Και ποιος τόπος θα φιλοξενήσει αυτά τα άτοπα χωρίς να τα αρνιέται, αλλά και χωρίς δεισιδαίμονα πιστή -και άρα εξορκισμό τους; Σε ποια κενότητα θα φιλοξενούνταν και σε ποιά σιωπή θα μπορούσαν να εις-ακουστούν; Εδώ, λέξεις όπως «ελεύθερα μετέωρο», «δίχως γιατί», «ανοιχτότητα», «Φαινομενολογία του Αφανούς», μοιάζουν να δείχνουν ένα δρόμο.

Μπορεί τότε η ψυχανάλυση να ειπωθεί ως ένας χώρος (και χορός) φαντασμάτων: Κάποια από αυτά θα έρθουν εκεί... Και μετά θα παρέλθουν. Από το παρόν θα κυλήσουν εκεί που ανήκουν, στο παρελθόν. θα φανερωθούν και μετά θα σβήσουν... Και θα δούμε, πως το σκιάχτρο που μας τρόμαζε στο σκοτάδι δεν είναι τίποτε άλλο, από ρούχα σε μια κρεμάστρα. Και θα πούμε «αυτό ήταν;!» (από)χαιρετώντας συγχρόνως το φοβισμένο παιδί που είψμαστε καθώς πάει να συναντήσει τον Καιρό του. Κάποια άλλα θα αναγνωριστούν. Και η φωνή, η φωνή **μας**, (που ενίοτε την ακούμε να μας λέει: "Είσαι άχρηστος, δεν αξίζεις τίποτα" / "Η : "Κοίτα να `σαι πάντα τέλειος") θα φάνει στοιχειωμένη από το παρελθόν, από κάποια μορφή (πατέρας, μητέρα...) που υπαγόρευσε κάποτε αυτά τα λόγια και που είναι ακόμα δραστικά πάνω μας (Το Φροϋδικό Υπερεγώ!). Η τα λόγια που βγαίνουν απ' το στόμα μας είναι πχ ενός δάσκαλου μας. (Ταύτιση/, Ενδοβολή, κατά Φρόνυτ), δηλαδή αυτός μιλάει με το στόμα μας.) Η πως κάποια στιγμή που μαλώνουμε με την

κοπέλα μας ταυτόχρονα(και ανεπίγνωστα) μαλώνουμε με την πρώην μας,ή με τον εργοδότη μας(Προβολή/Μεταβίβαση της κλασικής ψυχανάλυσης). Κάποια φαντάσματα θα συνεχίσουν να ψιθυρίζουν στο αυτί μας ή να κοιτάνε με τα μάτια μας.Το πένθος και η νοσταλγία, η ελπίδα κι ο φόβος, οι φαντασιώσεις και η μοναξιά μας θα τους δίνουν τροφή και μορφή. Όπως οι σκιές του Άδη, που χρειάζονται το αίμα ζωντανών για να φανερωθούν και να μιλήσουν. Κάποια θα γίνονται εμμονές και θα μονοπωλούν το βλέμμα και το χρόνο μας σαν ζηλότυπες ερωμένες. Κάποια θα πλουτίζουν τον κόσμο μας και κάποια θα τον σκιάζουν, όπως του Νίκου.(Σκιάζομαι, στον τόπο μου,θα πει και φοβάμαι, τρομάζω).

Αν ρωτήσουμε έναν αστρονόμο, θα μας πει ότι πολλά από τα αστέρια που βλέπουμε στον ουρανό έχουν σβήσει, έχουν πεθάνει. Κι όμως...Κι όμως ,εμείς τα βλέπουμε.

Μια κοπέλα, κάποτε, ρώτησε έναν θεραπευτή: «Μα καλά, και οι πεθαμένοι έρχονται σε σάς;».
«Μα φυσικά!»,της είπε.